

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Андрія Вознюка
на дисертацію Бабікова Дмитра Вікторовича
«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
ПЕРЕМІЩЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача в цілому.

Актуальність теми дисертації. Контрабанда залишається однією із найголовніших загроз стабільної ринкової економіки, фінансово-економічної системи й національної безпеки в цілому. Економічний аспект суспільної небезпеки контрабанди передусім полягає у тому, що вона суттєво порушує встановлений в державі порядок зовнішньоторговельної діяльності, а також знижує прибуткову частину державного бюджету, внаслідок ненадходження доходів від митних платежів і тарифів, які зобов'язані сплачувати відповідні фізичні та юридичні особи за перевезення через кордон вантажів, товарів та інших предметів. За оцінками фахівців унаслідок контрабанди державний бюджет щорічно втрачає від 63 до 96 млрд грн. Негативна динаміка спостерігається понині, хоча з огляду на військову агресію російської федерації, яка розпочалась 24.02.2022 р., поширеність цього явища дещо знизилась, передусім через блокування діяльності морських портів нашої держави. З урахуванням цього, актуалізується питання дослідження «адекватної» (співрозмірної) юридичної відповідальності за незаконне переміщення певних предметів через митний кордон України.

Актуальність дисертаційного дослідження Д. В. Бабікова не викликає сумнівів і з огляду на низку проблем, шляхи вирішення яких пропонуються у представлений роботі:

По-перше, аналіз правозастосування у цілому доводить неефективність існуючих кримінально-правових засобів охорони встановленого державою порядку переміщення окремих предметів через митний кордон України, пов'язаного з митним контролем і митним оформленням, від кримінально протиправних дій. Аналіз чинного КК України свідчить про відсутність системного підходу законодавця до використання нормативно-теоретичної юридичної конструкції «незаконне переміщення предметів через митний кордон» та конструювання санкцій кореспондуючих кримінально-правових норм, нечіткий зміст ключових ознак юридичних складів відповідних кримінальних правопорушень, техніко-юридичні недоліки тощо.

По-друге, у доктрині кримінального права існує значна кількість невирішених та дискусійних проблем, пов'язаних з криміналізацією відповідних діянь та особливостями законодавчої техніки конструювання кримінально-правових норм, які теж не мають однозначних шляхів вирішення та потребують подальшого осмислення на науковому рівні.

З огляду на зазначене, можна констатувати, що існує потреба в кримінально-правовій характеристиці норм КК про відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон, зокрема і в таких дисертаціях як робота Бабікова Дмитра Вікторовича, виконана під керівництвом Одинцової Олени Володимирівни.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021); Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12–21). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка 30 листопада 2018 року (протокол № 6).

Оформлення дисертації. За результатами вивчення дисертації та наукових публікацій Бабікова Дмитра Вікторовича, зарахованих за темою дисертації, можна стверджувати, що наукова праця оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, в цілому характеризуються аргументованістю і послідовністю. У роботі не виявлено ознак академічного plagiatu, фабрикації чи фальсифікації. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати наукового дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в 11 наукових виданнях, серед яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття в науковому періодичному виданні іншої держави (Латвія) та шість тез доповідей на конференціях. Основні положення дисертації в достатній мірі розкриті в представлених публікаціях.

Дисертація становить самостійне дослідження, усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Для аргументації окремих положень було використано праці інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації розроблено низку нових положень, висновків і рекомендацій щодо оптимізації та підвищення ефективності норм, які визначають зміст і підстави кримінальної відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон України. Зокрема, за результатами критичного аналізу змісту чинних норм КК та проєкту КК обґрунтовано доцільність редакційного

вдосконалення диспозицій чинних заборон на контрабанду шляхом включення посилання на спосіб обманного використання документів або засобів митного забезпечення, запропоновано способи оптимізації досліджуваних норм КК у частині опису кваліфікуючої ознаки повторності контрабанди.

Важливими є обґрунтування положення про доцільність використання в науковому та практичному обігу типової конструкції «незаконне переміщення предметів через митний кордон» з метою більш ефективної протидії відповідній групі протиправних посягань.

Науковий інтерес представляє дослідження моделі покарань, реалізованих законодавцем у ст. ст. 201 та 201-1 КК, що спирається на єдине основне покарання у виді позбавлення волі на тривалий строк – зауважено про надмірну суворість такого покарання порівняно з суспільною небезпекою описаних у цих заборонах діянь і продемонстровано викривлену практику винесення вироків, викликану суворістю санкцій.

Варта уваги позиція про необхідність відновити кримінальну відповідальність за економічну (товарну) контрабанду й теза про важливість ретельного, науково-обґрунтованого вироблення механізму вдосконалення приписів КК в напрямі повернення юридичних підстав відповідальності за цей вид контрабанди.

Слушними та значущими для вирішення проблем кримінальної відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон України є й інші положення та висновки представленого дисертаційного дослідження.

Наукова обґрунтованість результатів проведених здобувачем досліджень.

Структура дисертації ґрунтуються на комплексному підході щодо дослідження проблем кримінальної відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон України..

Робота містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що вміщують дев'ять підрозділів, висновки, список використаних

джерел (194 найменувань на 22 сторінках) і шість додатків на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації – 249 сторінок, із них основний текст – 204 сторінки.

При написанні роботи здобувач опрацював достатній масив джерел, що охоплює як законодавчі акти, так і наукові публікації. Особливо імпонує використання джерел іноземною мовою.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є переконливими. При їх обґрунтуванні дисертантом використано не лише правові та наукові джерела, а й емпіричні матеріали.

Наукова обґрунтованість результатів проведених здобувачем досліджень забезпечується різноманітністю опрацьованої джерельної бази, емпіричною базою, веденням коректної полеміки, використанням вдало підібраних методів пізнання, логікою викладення матеріалу, яка дозволила автору виконати поставлені завдання.

Нормативну основу дослідження складають Конституція України, Кримінальний і Митний кодекси України, постанова Пленуму ВСУ від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил», а також кримінальні кодекси окремих зарубіжних країн. У роботі також використовувались положення проєкту КК України та законопроектів, присвячених відновленню підстав кримінальної відповідальності за економічну контрабанду.

Емпіричну базу дослідження становлять статистична інформація за період 2018–2021 рр. та результати вивчення судової практики (35 справ відповідної категорії, розглянутих (переглянутих) судами всіх інстанцій).

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі комплексної юридичної характеристики норм КК про відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон, спираючись на

відповідний зарубіжний досвід, матеріали правозастосування, а також тексти законопроєктів, визначити ключові напрями розв'язання теоретичних і практичних проблем застосування кримінально-правових норм, що описують підстави кримінальної відповідальності за такі злочини, та сформулювати, із урахуванням цього, науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення досліджуваних положень КК та практики їх застосування.

Для досягнення зазначененої мети здобувачем у повному обсязі виконано такі **завдання:**

- висвітлено існуючі нормативні та наукові підходи щодо визначення та класифікації к. пр., що полягають у незаконному переміщенні предметів через митний кордон, а також охарактеризовано основні напрями протидії таким зловживанням;
- визначено та охарактеризовано групу злочинів, які містять ознаки незаконного переміщення предметів через митний кордон України, та досліджено ознаки митного кордону як місця вчинення злочину;
- висвітлено актуальний зарубіжний досвід кримінально-правової протидії контрабандним правопорушенням;
- проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки основних, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів злочинів, передбачених статтями 201, 201-1 та 305 КК України, а також розкрито проблемні питання їх співвідношення із суміжними складами к. пр.;
- досліджено покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватись до осіб, які вчинили незаконне переміщення предметів через митний кордон України;
- за результатами проведеного дослідження сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства.

Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки вдало підібраній **методології** та вмілому її застосуванню.

Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки використанню загальнонаукових й спеціально-наукових методів пізнання правових явищ:

формально-догматичного аналізу, порівняльно-правового, системно-структурного і методу системного аналізу, статистичного та ін.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони, маючи науково-теоретичний та практичний інтерес, можуть бути використані у:

– *правозастосовній діяльності* – під час практичного застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон України (акти впровадження: Вишгородський районний суд Київської області від 27 березня 2023 року; Міжвідомчий науково-дослідний центр із проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України від 30 березня 2023 року);

– *науково-дослідній діяльності та навчальному процесі* – як теоретичне підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон; під час викладання у закладах вищої освіти таких навчальних дисциплін як кримінальне право, кримінологія, кваліфікація кримінальних правопорушень тощо; у процесі підготовки навчальних і практичних посібників, підручників, наукових, науково-практичних коментарів КК, а також підвищення кваліфікації детективів, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів (акти впровадження результатів дисертації в освітню та науково-дослідну діяльність: Бердянський державний педагогічний університет від 13 березня 2023 року; юридичний факультет Донецького національного університету імені Василя Стуса від 6 квітня 2023 року; Національна академія внутрішніх справ від 19 березня 2023 року).

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні аспекти досліджуваної проблематики, висловити свої міркування та побажання з цього приводу.

1. На сторінках 18-19 Вашого дослідження зазначено, що мета дисертації полягає в тому, щоб на підставі **комплексної юридичної характеристики норм КК** про відповіальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон, спираючись на відповідний зарубіжний досвід, матеріали правозастосування, а також тексти законопроектів, визначити ключові напрями розв'язання теоретичних і практичних проблем застосування кримінально-правових норм, що описують підстави кримінальної відповіальності за такі злочини, та сформулювати, із урахуванням цього, науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення досліджуваних положень КК та практики їх застосування.

У зв'язку з таким формулюванням цієї структурної частини вступу виникає декілька запитань.

По-перше, що означає «комплексна юридична характеристика»? Чи не варто замість цього терміну використати усталений – кримінально-правова характеристика?

По-друге, якщо Ви ставите за мету визначити ключові напрями розв'язання теоретичних і практичних проблем застосування кримінально-правових норм, то навіщо підрозділ 1.3 присвятили врахуванню принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповіальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон України, а також проблемі рекриміналізації «товарної» контрабанди? Проблеми правозастосування мають місце після криміналізації. Тому чи може дослідження криміналізації допомогти знайти шляхи розв'язання проблем правозастосування?

2. У дисертаційному дослідженні два положення наукової новизни, пов'язані із застосуванням **компаративістського методу** в кримінально-правових дослідженнях.

Серед положень наукової новизни наголошено на удосконаленні доктринальних підходів до тлумачення змісту та прикладного значення компаративістського методу в кримінально-правових дослідженнях в

контексті наукового опрацювання проблематики юридичних підстав і форм реалізації кримінальної відповіданості за контрабанду (с. 22 дисертації).

Водночас у цій рубриці також зазначено про те, що дістали дальший розвиток наукові погляди в частині порівняння правового досвіду окремих зарубіжних країн щодо протидії проявам незаконного переміщення предметів через митний кордон з вітчизняними теорією та практикою правозастосування в цьому напрямі кримінально-правового регулювання (с. 22-23 дисертації).

З другим положенням новизни щодо подальшого розвитку відповідних наукових положень варто погодитися, оскільки автором дійсно проведено значну роботу в контексті вивчення досвіду окремих зарубіжних країн щодо протидії проявам незаконного переміщення предметів через митний кордон. Однак перше положення, що стосується методології дослідження видається дискусійним. Зі змісту дисертації незрозуміло у чому полягає удосконалення доктринальних підходів до тлумачення змісту та прикладного значення компаративістського методу в кримінально-правових дослідженнях в контексті наукового опрацювання проблематики юридичних підстав і форм реалізації кримінальної відповіданості за контрабанду.

Не варто виносити на захист положення наукової новизни у яких зазначається про удосконалення методології чи певного методу дослідження в контексті предмета дисертації. Розроблення і застосування методології у дисертації це одна з вимог до таких досліджень. Це інструмент отримання наукового результату, однак не науковий результат. Винятки можуть становити лише спеціалізовані дослідження, предметом яких є методологія, зокрема кримінально-правових досліджень.

3. На сторінці 108 дисертації автор визначає *основні безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень*, передбачених ст. 201, 201-1 та 305 КК України, відповідно: 1) встановлений законом порядок переміщення певних обмежених чи заборонених в обігу предметів через митний кордон України, який забезпечує здійснення митного контролю і митного

оформлення; 2) аналогічний порядок переміщення лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, а також лісоматеріалів необроблених; 3) установлений з метою забезпечення охорони здоров'я населення порядок переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів через митний кордон України.

Аналіз вказаних дефініцій дає підстави стверджувати про те, що вони сконструйовані по-різному, незважаючи на те, що у цих визначеннях йдеться про порядок переміщення певних предметів через митний кордон України. Наприклад, лише у визначенні основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, надається характеристика такого порядку – зазначається, що він (порядок) забезпечує здійснення митного контролю і митного оформлення. Водночас у визначенні основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України, наголошено на меті такого порядку (забезпечення охорони здоров'я населення), чого не зроблено в двох попередніх дефініціях.

4. У підрозділі 2.3 «Кваліфікуючі ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 201-1, 305 КК України» Дмитро Вікторович дослідив зокрема такі кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки контрабанди як вчинення її за попередньою змовою групою осіб та вчинення службовою особою з використанням службового становища, що є абсолютно правильним та логічним. Однак запропоновані ним положення у цій частині роботи не виглядаються беззаперечними.

Одне з таких положень міститься на сторінці 150 дисертації. Так характеризуючи ознаки *групи осіб за попередньою змовою* автор зазначає, що особи, які беруть участь у кримінальному правопорушенні повинні обов'язково діяти як співвиконавці. Однак в подальшому Дмитро Вікторович наводить приклади складної форми співучасти при вчиненні контрабанди коли одна особа (іноземець) замовляє вивезення з України культурних цінностей з метою їх збути за кордоном, друга їх підшукує (є можливим

викрадення з музеїв, приватних колекцій, археологічних розкопок тощо), третя – виготовляє підробне свідоцтво про можливість їх вивезення, четверта безпосередньо переміщує їх через митний кордон. Також автор зазначає, що життя постійно «створює» приклади безлічі комбінацій злочинних ланцюжків при складній формі співучасті.

Вже на сторінках 151-152 дисертації автор зазначає, що якщо особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, посібником, ця кваліфікуюча ознака відсутня.

Таким чином не складно помітити, що заперечуючи можливість розподілу ролей у групі осіб за попередньому змовою, здобувач наводить приклади, коли такий розподіл існує.

Відтак, якщо Дмитро Вікторович позиціонує себе як прихильник позиції про неможливість розподілу ролей в групі осіб за попередньою змовою, то тоді кваліфікація вчиненого за ч. 2 ст. 201 КК України у випадку складної форми співучасті (вона як відомо має місце тоді, коли один співучасник безпосередньо скрює кримінальне правопорушення (виконавець), інші сприяють йому виконуючи роль організаторів, підбурювачів і посібників) є сумнівною.

На захисті варто було б уточнити свою позицію щодо того як слід кваліфікувати контрабанду, в якій взяли участь декілька осіб, з яких лише одна була виконавцем, а інші – пособниками.

На стратегічному рівні з урахуванням сучасних тенденцій реформування кримінального законодавства закріплення певних обставин як кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак в окремих деліктах видається не найкращим варіантом диференціації кримінальної відповідальності як за контрабанду, так і за будь-які інші злочини та кримінальні проступки.

Більш логічним є шлях, запропонований авторами проєкту нового КК, що передбачає на початку кожного розділу Особливої частини КК

розміщення ознак, що підвищують тяжкість злочину на один та два ступеня. Яка Ваша думка з цього приводу?

Під час дослідження такої ознаки як *вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища* автор не врахував доктринальні напрацювання у цій сфері, зокрема не звернув увагу на проблеми застосування ст. 364 КК України, а також не розглянув інші варіанти врахування участі службових осіб в контрабандних деліктах, зокрема відмову від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій нормі або ж в межах обставин, що підвищують тяжкість злочину на один та два ступеня як це пропонують автори проєкту нового КК України.

5. Є й інші критичні судження і побажання теоретико-методологічного характеру.

5.1. Дещо примітивним видається положення наукової новизни, що стосується подальшого розвитку наукової позиції, відповідно до якої для з'ясування змісту деяких юридичних ознак контрабанди потрібно звертатися до норм іншого, не кримінального законодавства – передусім до положень МК та податкового законодавства (сторінка 23 дисертації).

5.2. Підрозділ 2.1 дисертації, що має назву «Об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 201-1, 305 КК України», логічно повинен містити дослідження усіх об'єктивних ознак складів зазначених деліктів. Однак чомусь митний кордон України як місце вчинення кримінального правопорушення розглядається не в цій структурній частині роботи, а в у підрозділі 1.2.

5.3. В межах підрозділу 2.2. дисертації «Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 201-1, 305 КК України» (с. 139-141), автор більше уваги приділяє не кримінально-правовій характеристиці суб'єктів досліджуваних деліктів, а кримінологічній характеристиці цих осіб.

Дисертант слушно звертає увагу на положення п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України відповідно до якого суд призначає покарання враховуючи особу винного. Однак варто було б конкретизувати які ознаки чи риси особи винного і яким чином можна врахувати під час призначення покарання. Тобто сформулювати певні орієнтири чи надати певні рекомендації суддям задля підвищення ефективності чи принаймні упорядкування процесу призначення покарання за досліджуваними категоріями кримінальних деліктів. У цьому контексті варто було б звернути увагу і на судову практику призначення покарання за статтями 201, 201-1, 305 КК України.

5.4. На сторінці 147 дисертації автор стверджує, що визначення мотиву та мети допомагає суду краще встановити ознаки особи злочинця та призначити обґрунтоване й достатнє покарання. Таке твердження є дискусійним. Визначення мотиву і мети дійсно може допомогти встановити особу злочинця. Однак зазначаючи про це автор очевидно мав на увазі таку загальну зasadу призначення покарання як обов'язкове врахування судом під час призначення покарання особи винного. Тому у цьому випадку вживання терміну «встановлення» є некоректним. Адже особа встановлена, однак суд повинен врахувати відомості, що її характеризують. Тому краще зазначати про те, що мотив і мета можуть характеризувати особу винного.

Висловлені міркування у переважній більшості стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність і злободенність досліджуваної проблематики.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація *Бабікова Дмитра Вікторовича* на тему: «*Кримінальна відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон України*» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового

завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор – *Бабіков Дмитро Вікторович* заслуговує на присудження *ступеня доктора філософії* з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

заслужений науковий співробітник
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Андрій ВОЗНЮК

